

## Prva Jugoslavija i Drugi svjetski rat

Dragan Damjanović

(Odsjek za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet, Zagreb)

### OSNOVNA OBILJEŽJA URBANOG RAZVITKA GRADA VUKOVARA IZMEĐU DVA SVJETSKA RATA

UDK 711.4(497.5 Vukovar)"1918/1941"

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: siječanj 2005.

U radu se razmatra urbani razvitak Vukovara između dva svjetska rata. Donose se statistički podaci o građevinskoj aktivnosti, opisuju osnovne smjernice urbanog rasta, tko sve gradi i što se gradi. Posebna se pozornost posvećuje dvama pokušajima stvaranja regulatorne osnove.

*Ključne riječi:* Vukovar, urbanizam, regulatorna osnova, Fran Funtak, Fran Türk, Vladimir Filkuk.

Urbani se razvitak manjih gradova u Hrvatskoj između dva svjetska rata do sada istraživao vrlo malo. Ova tvrdnja osobito je primjenjiva za slavonske gradove. Uzroci tomu dijelom leže i u uvelike uništenim arhivskim izvorima bez kojih je istraživanje nemoguće. Ovaj članak ima za cilj, bar u slučaju grada Vukovara, dijelom popuniti tu prazninu. Nažalost, doista samo dijelom, budući da su podaci tek fragmentarno mogli biti skupljeni, što iz onodobnog gradskog tiska, što iz arhivske građe vukovarskog Gradskog poglavarstva, te iz postojeće literature.

Međuratni je urbani razvitak Vukovara u historiografiji prvi dotaknuo, sredinom sedamdesetih godina, Brane Crlenjak, u svojoj monografiji *Razvitak vukovarskih ulica*.<sup>1</sup> Njegova je istraživanja dalje proširio Zlatko

<sup>1</sup> Brane Crlenjak, *Razvitak vukovarskih ulica*, (Vukovar, 1975), 93-99.

Karač u svojim tekstovima o urbanom razvitku grada iz 1994.<sup>2</sup> i 1999.<sup>3</sup> godine. Ovim se tekstom nastoji dalje što proširiti, što iznova razmotriti njihove spoznaje u svjetlu novootkrivenih izvora.

### Slika grada

Raspad Monarhije i utemeljenje prve jugoslavenske države odrazio se u početku vrlo povoljno na gospodarstvo Vukovara. Zahvaljujući položaju na Dunavu, već pri kraju Prvog svjetskog rata grad je počeo iskorištavati, punim intenzitetom, svoju ulogu riječne luke. U nesređenim prilikama tih se godina dio vukovarskih građana toliko obogatio trgovinom žitom, petrolejem, šećerom i vinom, da je grad dobio epitet *srijemskog Eldorada*.<sup>4</sup>

Povoljne su prilike u gospodarstvu dale krila i političkim ambicijama Vukovaraca. Iako je grad bio prijestolnica Srijemske županije, sve do 1919. imao je status trgovišta, grada drugog reda. Na traženje Vukovaraca, ukazom tadašnjeg regenta Aleksandra, iste godine Vukovar i formalnopravno postaje gradom.<sup>5</sup> O ambicijama vremena uvjerljivo svjedoči i natječaj za izgradnju nove, velike gradske vijećnice, nikada realizirane,<sup>6</sup> kao i planovi uvođenja tramvaja.<sup>7</sup> Vukovarsko je novinstvo predviđalo sjajnu budućnost gradu, smatrajući kako će preći i staru slavonsku prijestolnicu, Osijek.<sup>8</sup>

O optimizmu u pogledu budućnosti urbanog razvitka Vukovara možda najbolje svjedoči karikatura iz vukovarskog humorističnog časopisa *Kišobran*, koja pokazuje centar grada s neboderima poput njujorških.<sup>9</sup> Stvarnost je bila znatno drukčija. Samo se središte grada u većoj mjeri urbaniziralo, dok se rubni dijelovi naselja nisu bitno razlikovali od bilo kojeg susjednog slavonskog sela, s ušorenim kućama s dvorištima i ganjkom.<sup>10</sup>

O velikoj razlici između očekivanja i stvarne situacije jasno nam govore i statistički podaci. Vratimo se najprije nakratko na prijelaz iz 19. u 20. stoljeće, kako bismo vidjeli s kakvom urbanom strukturom dočekuje Vukovar

<sup>2</sup> Zlatko Karač, "Vukovar u doba secesije i rane moderne", u: *Vukovar, vjekovni hrvatski grad na Dunavu*, (Zagreb, 1994), 292 – 293.

<sup>3</sup> Zlatko Karač, "Arhitektura secesije i urbani razvoj Vukovara početkom 20. stoljeća", u: *Secesija u Hrvatskoj, Zbornik radova znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem*, (Zagreb-Osijek, 1999), 45 - 73.

<sup>4</sup> \*\*\* "Iz srijemskog Eldorada", *Novo doba*, 1919., 7 (18.1.1919.), 1., reference na pisanje zagrebačkog Hrvata o Vukovaru \*\*\* "Iz srijemskog Eldorada", *Hrvat*, 1919., 11 (15.1.1919.), 3.

<sup>5</sup> \*\*\* "Vukovar – grad", *Sremske novine*, 1937., 12 (27. 3. 1937.), 3.

<sup>6</sup> Karač, "Arhitektura", 50.

<sup>7</sup> \*\*\* "Vukovar, grad budućnosti", *Novo doba*, 1919., 22 (22. 2. 1919.), 1.

<sup>8</sup> \*\*\* "Budućnost Vukovara", *Srijem*, 1922., 9 (4. 3. 1922.), 1.

<sup>9</sup> \*\*\* "Vukovar za 500 godina", *Kišobran*, 1924., 39 (20. 9. 1924.), 2.

<sup>10</sup> O čemu nam svjedoči i slika Priljeva iz sredine tridesetih (sl. 2)

novi vijek. Po podacima iz 1902. godine ovaj grad ima sveukupno 1800 prizemnih i 37 jednokatnih zgrada.<sup>11</sup> Prema tome samo je 2% građevina na kat. Ovu situaciju možemo usporediti samo s podacima o prijestolnicama Monarhije, budući da sličnih informacija za Hrvatsku nemamo. Na prijelazu stoljeća tako je još samo 24,5% zgrada u Beču prizemno, 27,6% u Pragu, te 35,6% u Grazu.<sup>12</sup> Budimpešta pokazuje nešto drukčiju situaciju s još 57,1% prizemnica u gradu u istom tom trenutku.<sup>13</sup> Datim se podacima ponajprije želi ilustrirati činjenica o vrlo niskom stupnju urbaniziranosti Vukovara. Vrlo malen udio katnica u građevinskom fondu ostat će i dalje karakteristika vukovarskog urbanog razvitka, iako se njihov broj počinje povećavati u međuraću. Grad vizualno ostaje nizak – prizeman. Obratimo pozornost npr. na statističke podatke o građevinskoj aktivnosti 1928. godine u Vukovaru, kada je izdana 101 građevinska dozvola<sup>14</sup>, no samo jedna od njih za jednokatnu zgradu. Ista je situacija i u idućoj, 1929. godini,<sup>15</sup> dok u 1930.<sup>16</sup> nije izdana niti jedna građevna dozvola za objekt na kat. Iako nemamo pouzdanih statističkih podataka, iz sačuvanih projekata vukovarskog Gradskog poglavarstva očito je kako se najviše katnica gradi u prvoj polovini dvadesetih i u drugoj polovini tridesetih. Grade se uglavnom u samom centru grada, koji se time snažnije vizualno urbanizira. U svim ostalim dijelovima grada grade se isključivo skromne prizemnice.

### Statistički uvid u građevinsku aktivnost

Prije negoli prijedemo na konkretne probleme urbanog razvitka Vukovara potrebno je izvršiti kratak uvid i u općenite statističke podatke o razvoju grada. Nažalost, ovi podaci nisu mogli biti cjeloviti. Skupljeni su dijelom iz onodobnog gradskog tiska, dijelom iz arhivskih spisa, koji ne donose informaciju za svako pojedino godišće, već samo za 13 od 22 godine međuratnog perioda, no i oni su nam dostatni kako bi se izveli neki općeniti zaključci o urbanom razvitku grada.

Slaba građevna djelatnost neposredno po završetku Prvog svjetskog rata brzo se počela oporavljati. Što zbog jeftinoće novca, što zbog velike potrebe za stambenim prostorima (budući da se 5 godina nije skoro ništa gradilo), u prvoj polovini dvadesetih dolazi do naglog povećanja broja izvedenih gradnji prema sredini desetljeća. Drugu polovinu istog desetljeća obilježavaju visoki stupnjevi građevne djelatnosti koja vrhunac postiže 1928. godine, kada je izdana čak 101 građevna dozvola.<sup>17</sup> Prestanak konjunktura trgovinom pre-

<sup>11</sup> \*\*\*\*"Građevine u vukovarskom kotaru", *Sriemske novine*, 1903., 57., (18.7.1903.), 3.

<sup>12</sup> Akos Moravanzsky, *Die Architektur der Donaumonarchie*, (Berlin, 1988), 29

<sup>13</sup> Isto

<sup>14</sup> \*\*\* "Građevna djelatnost u Vukovaru godine 1928. - 1929.", *Sriemske novine*, 1929., 4 (23. 8. 1929.), 3.

<sup>15</sup> \*\*\*\*"Građevna djelatnost u prošloj godini", *Sriemske novine*, 1930., 4 (24. 1. 1930.), 3.

<sup>16</sup> \*\*\*\*"Građevna djelatnost u prošloj godini", *Sriemske novine*, 1931., 2 (16. 1. 1931.), 2.

hrambenim proizvodima, a ubrzo i početak velike svjetske gospodarske krize, dovodi krajem dvadesetih i u prvoj polovini tridesetih do velike krize u građevinskoj aktivnosti. Krizu je dodatno pogoršalo preustrojstvo Kraljevine Jugoslavije na Banovine, 1929. godine, kojim je Vukovar izgubio znatan dio važnih institucija – Srijemska županija (odnosno oblast, od 1924.) se ukida, kao i sud. S njihovim ukidanjem iz grada se iseljava znatan broj činovničkih obitelji.<sup>18</sup> Koliko je pogubno za grad bilo ovo preustrojstvo države, jasno nam govori i usporedba podataka o kretanju broja stanovnika u odnosu na porast građevinskog fonda u Vukovaru između 1921. i 1931. godine. Prema popisu iz 1921. Vukovar ima 1857 kuća s 10249 stanovnika,<sup>19</sup> a 1931. godine 2057 kuća s 10860 stanovnika. Iz ovih je podataka jasno kako je broj objekata u gradu u trećem desetljeću rastao gotovo dvostruko brže (10%) od broja stanovnika (5,7 %).

S iseljavanjem činovnika potražnja za stanovima za iznajmljivanje naglo se smanjila, što je dodatno pogodilo građevinsku aktivnost. Uz to, velika je gospodarska kriza uzela itekako veliki danak i u Vukovaru, osobito u 1931. i 1932. godini kada su brojna stara i ugledna vukovarska poduzeća morala otići u stečaj i/ili biti prisiljena na prinudno poravnanje – nabrojat ćemo samo ona uglednija: građevna tvrtka i trgovina drvom Josip Banheyer i sin<sup>20</sup>, veletrgovina žitom Jakob Pfeffermann i sin<sup>21</sup>, tvornica kože Gottfried Eder i sin,<sup>22</sup> te mnoge druge. U samo četiri godine od 1928. do 1931. građevinska se djelatnost zajedničkim djelovanjem svih spomenutih faktora smanjila 4 puta, a broj novogradnji još i više - čak 5 puta.<sup>23</sup>

Oporavak od krize u Vukovaru je ipak bio nešto brži nego u ostalim našim gradovima. Kraj 1931. i početak 1932. kada je gospodarska kriza u gradu na vrhuncu, započinje izgradnja, stranim kapitalom, velikih industrijskih poduzeća – tvornice čarapa Stolin, tvornice frotira Müller, te, naposljetku, najvažnije, kompleksa Bate – velike tvornice obuće, podignute između Vukovara i obližnjeg sela Borova. Ove su tvornice, osobito Batina, privukle ogroman broj radnika iz cijele zemlje u Vukovar i njegova prigradska mjesta. Kako svi radnici nisu mogli naći smještaj isključivo u Batinom naselju, dio ih iznajmljuje kuće u gradu. Istodobno, domaće je radništvo izgradnjom ovih tvornica dobilo mogućnost stalnog zaposlenja, pa time i znatniju materijalnu

<sup>17</sup> \*\*\* "Građevna djelatnost u Vukovaru godine 1928.- 1929.", *Sremske novine*, 1929., 4 (23. 8. 1929.), 3.

<sup>18</sup> \*\*\* "Vukovar i Bata", *Sremske novine*, 1935., 20 (18. 5. 1935.), 1.

<sup>19</sup> \*\*\* "Popis pučanstva u Vukovaru", *Srijem*, 1921., 18 (16.4.1921.), 2.

<sup>20</sup> \*\*\* "Prinudno poravnanje firme Banheyer", *Sremske novine*, 1931., 1 (6. 12. 1931.), 2.

<sup>21</sup> \*\*\* "Insolvencija velike žitarske radnje Jakob Pfeffermann i sin", *Sremske novine*, 1931., 37 (18. 9. 1931.), 2.

<sup>22</sup> \*\*\* "Firma Gottfried Eder i sin pod prinudnom nagodom", *Sremske novine*, 1931., 49 (4. 12. 1931.), 2.

<sup>23</sup> Vidi statističke podatke u "Dodatku".

sigurnost što dovodi do pravog građevinskog buma na Priljevu, gdje nastaje neka vrsta vukovarske prigradske industrijske četvrti. Iz tih je razloga druga polovina tridesetih vrijeme vrlo visokih rezultata na polju građevinske djelatnosti, kada se konstantno godišnje vrijednosti kreću oko stotinu izdanih građevinskih dozvola. Apsolutni vrhunac u urbanom razvitku međuratnog Vukovara predstavlja 1937. godina kada je izdano ukupno 106 građevinskih dozvola.<sup>24</sup> Usprkos snažnoj građevinskoj aktivnosti, zbog snažnog useljavanja u grad pred sam se početak Drugog svjetskog rata ponovno počeo osjećati nedostatak stambenih prostora.<sup>25</sup>

Osvrnimo se na kraju i na vrste gradnji prema pojedinim godištim. S ovim smo podacima, nažalost, još deficitarniji nego s općenitim informacijama o građevinskoj aktivnosti. Samo za pojedine godine raspoložemo nešto većom količinom podataka. Iz njih možemo zaključiti kako su se gradili uglavnom manji objekti - kuće radničkih obitelji. Tako je 1928. godine od 51 novosagrađenog stambenog objekta njih 30 imalo samo jednu sobu i kuhinju (!), što iznosi čak oko 59% svih novogradnji.<sup>26</sup> Od ukupno izdanih građevinskih dozvola udio novogradnji, redovito se kretao oko 50%, a u pojedinim godinama bio je i znatno niži. Tako se u 1920. samo 17,6 % građevinskih dozvola (6 od ukupno 34 izdane)<sup>27</sup> odnosio na novogradnje stambenih objekata; 1922. godina predstavlja apsolutni rekord – čak 68,4% izdanih građevinskih dozvola odnosio se na novogradnje.<sup>28</sup> Nažalost ovi podaci nisu u cijelosti usporedivi budući da se među novogradnjama iz 1922. ne razlučuju stambeni od gospodarskih objekata. U godinama koje slijede ovaj postotak oscilira, no s tendencijom pada (tako je u 1928. bilo 50,5%<sup>29</sup>, u 1929. - 50,9%<sup>30</sup>, 1930. - 37,8%<sup>31</sup>, 1931. - 44%<sup>32</sup>, 1937 - 34,9%<sup>33</sup>).

Statistički nam podaci jasno pokazuju kako se usprkos, katkada, prilično impresivnim podacima o građevinskoj djelatnosti u pojedinim godištim većih objekata gradilo vrlo malo, te da se dobar dio dozvola odnosio na raz-

<sup>24</sup> \*\*\* "Građevna djelatnost u prošloj godini", *Sremske novine*, 1938., 3 (15.1.1938.), 3.

<sup>25</sup> \*\*\* "Pomanjkanje stanova u Vukovaru", *Srijemski Hrvat*, 1940., 3 (13. 1. 1940.), 3.

<sup>26</sup> \*\*\* "Građevna djelatnost u Vukovaru godine 1928 .- 1929.", *Sremske novine*, 1929., 4 (23. 8. 1929.), 3.

<sup>27</sup> Arhivska građa GPV – a, br. 10255, 1. 12. 1920., odgovor na upit Građevinske direkcije Novi Sad

<sup>28</sup> 52 od 76 izdanih građevinskih dozvola - Arhivska građa GPV – a, br. 2286, 12. 3. 1924., dopis na Statistički zavod u Zagrebu

<sup>29</sup> \*\*\* "Građevna djelatnost u Vukovaru godine 1928 .- 1929.", *Sremske novine*, 1929., 4 (23. 8. 1929.), 3.

<sup>30</sup> \*\*\*\* "Građevna djelatnost u prošloj godini", *Sremske novine*, 1930., 4 (24. 1. 1930.), 3.

<sup>31</sup> \*\*\*\* "Građevna djelatnost u prošloj godini", *Sremske novine*, 1931., 2 (16. 1. 1931.), 2.

<sup>32</sup> \*\*\* "Slaba građevna djelatnost lanjske godine u Vukovaru", *Sremske novine*, 1932., 8 (26. 2. 1932.), 2.

<sup>33</sup> \*\*\*\* "Građevna djelatnost u prošloj godini", *Sremske novine*, 1938., 3 (15.1.1938.), 3.

nolike adaptacije starih struktura. Slika se grada stoga mijenjala vrlo sporo, tako da je centar očuvao dobar dio starijih građevina iz 18. i 19. stoljeća.

### **Izrada prve, nerealizirane, regulatorne osnove 1921. – 1926.**

*”Upravo se čovjek mora diviti, kako se i najnoviji Vukovar razvijao bez osnove i bez glave, što u buduće apsolutno ne bi smjelo da bude, ako želimo da nam trgovište postane grad sa svim uvjetima za razvitak.”<sup>34</sup>*

Planirani urbani razvitak bilo kojega grada već je u 19. stoljeću bio nezamisliv bez donošenja regulatorne osnove. Osijek je svoju dobio još 90 – tih godina 19. stoljeća. Vukovar, kao manji grad, u kojem je građevinska aktivnost bila relativno slaba, nije osjećao, sve do početka 20 – tih godina, potrebu za izradom regulacijskog plana. Sa snažnim gospodarskim razvitkom koji je grad doživio u prvoj polovini dvadesetih i građevinskim bumom, koji je taj razvitak pratio, njegovo se nepostojanje pokazalo kao vrlo velik problem. Pogled na strukturu vukovarskih ulica u prvoj polovini dvadesetih pokazuje kako se grad razvijao u potpunosti spontano. Konfiguracije srednjovjekovne i turske varoši na koje je barokni grad sjeo bile su još dobrim dijelom očuvane. Ulice su nepravilno tekle, proširivajući se i sužavajući ovisno o vlasničkim odnosima i datostima terena, a ne građevnom redu. Položaj grada na prvim obroncima Fruške gore dodatno je potencirao ionako nepravilnu strukturu ulica. Iako je i ranije bilo prijedloga i skica za regulaciju Vukovara<sup>35</sup>, tek je snažniji urbani razvitak nakon 1918. godine stvorio svijest kako je donošenje regulacijske osnove jedan od preduvjeta budućeg kvalitetnog razvoja.<sup>36</sup> Problemi grada postajali su sve brojniji. Trgova i parkovnih površina bilo je vrlo malo, glavna ulica s povećavanjem broja automobila bila je sve preopterećenija prometom. Među najvećim je problemima bila i neuređena obala Vuke, koja je stalno gradu prijetila poplavom, te činjenica da je svatko podizao industrijske objekte gdje želi, što je stvaralo veliku neujednačenost u urbanom razvitku grada. Građevni je odbor grada Vukovara, stoga, konačno, 14. travnja 1920., donio *Odluku o izradi regulacijske osnove*, zaključivši kako se mora raspisati natječaj za predradnje za nivelaciju, te za sastav nacrtu svih postojećih gradskih ulica.<sup>37</sup>

<sup>34</sup> \*\*\*\*”Pitanje stanova u Vukovaru”, *Novo doba*, 1919., 15 (6. 2. 1919.), 2.

<sup>35</sup> Nerealiziranu skicu za preoblikovanje središta Vukovara sastavio je za vrijeme Prvog svjetskog rata Stjepan Supan; Karač, ”Vukovar”, 293

<sup>36</sup> \*\*\* ”Vukovar, grad budućnosti”, *Novo doba*, 1919., 22 (22. 2. 1919.), 1.

<sup>37</sup> Arhivska grada GPV – a, zapisnik spisan o sjednici građevnog odbora grada Vukovara od 14. travnja 1920.

Već iduće, 1921. godine, doznajemo kako je prihvaćeno od strane gradskog zastupstva da se "za temelj proširenja grada uzme osnova g. Frana Türka"<sup>38</sup>. Teško je reći, budući da izvori ne konkretiziraju previše, kakvoga je karaktera bila Türkova osnova. Da je doista izrađena potvrđuje njezina reprodukcija i podaci u već spomenutoj Crlenjakovoj monografiji,<sup>39</sup> no u zabunu nas svejedno dovodi zaključak donesen nepunu godinu dana poslije. Naime, na sjednici Gradskog zastupstva u Vukovaru od 19. srpnja 1922. donesena je odluka o sastavljanju regulacijske osnove za grad Vukovar i izgradnji nove ulice na zemljištu u Novom Vukovaru koje je vlastelinstvo Eltz poklonilo gradu.<sup>40</sup> Vjerojatno je Türkov projekt bio provizornog karaktera, neka vrsta osnove za buduću konkretnu regulatornu osnovu. Na spomenutoj je sjednici utemeljen tročlani odbor (u sastavu: Fran Funtak, Vjekoslav Gretschi i Fran Türk) koji trebao izraditi novu regulacijsku osnovu, zajedno s Vladimirom Filkukom, profesorom geodezije na zagrebačkoj Visokoj tehničkoj školi, koji je onodobno slovio kao vrhunski stručnjak za sastavljanje regulacijskih osnova.<sup>41</sup>

U ožujku 1923. godine, Filkuk je sastavio *Nacrt za obavljanje predradnji za sastav regulatorne osnove* u kojem Gradskom poglavarstvu daje nekoliko praktičnih uputa kako da se ona izradi što prije i što jeftinije, a ipak s kvalitetom. Predlaže, na prvom mjestu, iskorištenje stare katastarske karte grada Vukovara, s tim da se u nju dodaju visinske kote terena. Potom bi slijedila izrada projekta za regulaciju rijeke Vuke, pa izrada preglednog nacrta grada u mjerilu 1: 25.000. Tek tada bi se izrađivale detaljne osnove za one prostore na koje se grad širi u mjerilu 1:1.000 ili 1:500. Završni potez predstavljalo bi raspisivanje natječaja za izradu regulatorne osnove. Natječajni projekti morali bi obratiti pozornost ne samo na ulične pravce, već i na ustanovljenje posebne industrijske i trgovačke zone, te na *estetske i higijenske momente*.<sup>42</sup> Na Filkukove prijedloge poglavarstvo je predložilo da se, s obzirom na upute, povjeri sastavljanje regulatorne osnove domaćim inženjerima Franu Funtaku i Franu Türku.<sup>43</sup> Filkuk konačno i dolazi početkom svibnja 1923. u Vukovar, obišavši grad i održavši predavanje o važnosti regulacijske osnove za svako mjesto.<sup>44</sup>

Pripreme za izradu prve regulatorne osnove Vukovara nastavljaju se i tijekom 1924. godine. Uvidjelo se kako će za njezinu izradu biti potrebno

<sup>38</sup> Zapisnici sjednica gradskog zastupstva 1914 – 1922., zaključak br. 119., str. 533., Karač, "Vukovar", 293.

<sup>39</sup> Crlenjak, *Razvitak*, 94.

<sup>40</sup> \*\*\*\*"Sjednica gradskog zastupstva u Vukovaru", *Srijem*, 1922., 31 (29. 7. 1922.), 1.

<sup>41</sup> \*\*\*\*"Sjednica gradskog zastupstva u Vukovaru", *Srijem*, 1922., 31 (29. 7. 1922.), 1.

<sup>42</sup> Arhivska građa GPV – a, br. 7553 od 1. 8. 1923.

<sup>43</sup> Arhivska građa GPV – a, br. 7553 od 1. 8. 1923.

<sup>44</sup> \*\*\* "Predradnje za regulatornu osnovu Vukovara", *Srijem*, 1923., 19 (12. 5. 1923.), 3. Isto i u Vukovarac, "Naša gradska regulacija", *Radikalna omladina*, 1923., 21 (12. 5. 1923.), 2.



jako mnogo sredstava,<sup>45</sup> te su se koraci predviđeni Filkukovim planom izuzetno sporo realizirali. Tijekom iste godine izrađena je samo karta grada Vukovara, u mjerilu 1:5.000, od strane ing. Frana Funtaka.<sup>46</sup>

Od te godine nadalje izvori šute o bilo kakvim radovima na sastavu regulatorne osnove. Tek iz dopisa vukovarskog Gradskog poglavarstva na Arhiv mapa u Zagreb, iz 1926. godine, doznajemo da sav već uloženi trud nije dao konkretne rezultate, budući da se od Arhiva traže karte Vukovara za sastav regulatorne osnove.<sup>47</sup> Očito je dakle da ni tri godine nakon Filkukovog posjeta regulatorna osnova za Vukovar nije ni približno dovršena. Razlozi su nesumnjivo financijske prirode – grad nije imao dovoljno sredstava za organiziranje javnog natječaja za sastav regulatorne osnove.<sup>48</sup>

### Izrada druge regulacijske osnove, 1934. godine

U drugoj polovini dvadesetih i početkom tridesetih godina zamiru napori za izradu regulatorne osnove. Gospodarska kriza, koja je dovela do već spomenutog naglog pada građevinske aktivnosti, pogodovala je ovoj situaciji. Tek nakon što je Ministarstvo građevina Kraljevine Jugoslavije donijelo novi građevinski zakon, 1931. godine, koji je uvjetovao kao obvezu svim gradovima, sastavljanje regulatorne osnove, počelo se ponovno raditi na njoj i u Vukovaru. Tako je, na osnovi odredbe Tehničkog odjeljenja Savske banovine, tadašnje Gradsko načelstvo u Vukovaru 1934. sastavilo regulacijski plan grada.<sup>49</sup> Autor projekta je domaći građevinski inženjer, već više puta spomenuti, Fran Funtak, koji za spomenuti posao dobiva honorar od 4200

<sup>45</sup> \*\*\* "Dopisi, Vukovar, 20. veljače 1924; Za regulatornu osnovu Vukovara", *Srijemski Hrvat*, 1924., 8 (23.2.1924.), 3-4.

<sup>46</sup>\*\*\* "Karta grada Vukovara", *Srijemski Hrvat*, 1924., 22 (24.5.1924.), 3.: "Već odavna osjećala se potreba jedne dobre i pregledne karte našeg grada. Toj potrebi udovoljeno je ovih dana i to po stručnjaku inženjeru gosp. Franu Funtaku, koji je sa priznatom spremom izradio u zgodnom mjerilu 1:5000 [1 cm = 50 m] preciznu i ukusnu rukom koloriranu kartu Vukovara, koja je bila nekoliko dana izložena. Karta obuhvaća ne samo sve ulice, nego i pojedine parcele teritorija od Priljeva do ispod klaonice, pa iza Dobre Vode i starovukovarskog kolodvora. U karti su posebno označeni vidljivi uredi, industrije, javne zgrade itd. Cijena karti (bojadicana na kartonu) je samo 200 dinara zato, da se što više raširi, a preporuča se sama po sebi koli privatnicima, toli i poduzećima i industrijama, jer iz nje razbire jasni i pregledno cijeli grad i najbližu okolinu, koja dolazi u obzir za razvitak našeg grada. Zahvalni smo g. Ing. F. Funtaku, što je sa mnogo truda i razumijevanja izradio tu kartu, te mu na uspjelom djelu srdačno čestitamo. Karta se dobije kod samog autora, a veličina je iste 60 x 100 cm."

<sup>47</sup> Arhivska građa GPV – a, Dopis GPV-a br. 7993., 4. 12. 1926. na Kraljevski arhiv mapa u Zagrebu

<sup>48</sup> I kasniji nam izvori svjedoče da regulatorna osnova Vukovara nije sastavljena 20 – tih godina, kao što je Dopis Vukovarskog gradskog načelstva na Kraljevsku bansku upravu Drinske banovine iz listopada 1931.; Arhivska građa GPV – a, br. 11594, 30. 10. 1931.

<sup>49</sup> Arhivska građa GPV – a, knjiga sjedničkih zapisnika od 26. III. 1934. do 16. VIII. 1936., sjednica od 27. 09. 1934., str. 95., br. zapisnika 138/1934.



dinara.<sup>50</sup> Njegov operat Banska uprava u Zagrebu prihvaća, uz napomene da se treba doraditi i uskladiti s građevinskim zakonom.<sup>51</sup> Nažalost ova regulatorna osnova nije sačuvana. Sačuvane su samo oskudne informacije vezane uz nju: građevno područje grada podijeljeno je na dvije zone – uži i širi rajon; u pogledu parcelacije zemljišta na gradilišta usvojena su načela iz građevinskog zakona.<sup>52</sup> Detaljni građevni propisi još nisu doneseni, te je predloženo uspostavljanje mjesta ugovornog tehničkog referenta s ciljem njihova sastavljanja, kao i vršenja cjelovitog nadzora nad budućim širenjem grada,<sup>53</sup> o čemu će nešto kasnije biti više riječi.

Kao jedan kuriozitet, koji se ne smije promatrati isključivo na anegdotalnoj razini već i kao uvjerljiv znak stupnja urbaniziranosti Vukovara sredinom tridesetih godina, zanimljivo je napomenuti kako je jedno od glavnih pitanja pri ustanovljenju užeg i šireg građevnog rajona bilo vezano uz držanje svinja. Čak i ovakve, naizgled banalne odredbe, teško su provođene u život. Problem tovljenja svinja u centru grada svjedoči nam dosta o Vukovaru kao jednoj u osnovi poluurbanog – polururalnog cjelini. Centar je možda i imao urbanu strukturu u vizualnom smislu te riječi, no gospodarsko-socijalni elementi sela i dalje su bili duboko ukorijenjeni. Većina stanovništva nije mogla živjeti isključivo od gradskih zanimanja – tovljenje svinja i posjedovanje vrta omogućavalo je koliko toliko krpanje obiteljskih proračuna, pa je čak i u samom centru bilo uobičajeno. Kada je početkom 1938. godine donesena uredba kojom se zabranilo držanje svinja u užem gradskom rajonu, dok je na širem području dozvoljen uzgoj za vlastite potrebe ukupno 6 svinja<sup>54</sup>, protesti građanstva bili su tako snažni da su se ove stroge odredbe morale biti ublažene, pa je ovaj pokušaj urbanizacije centra završio neuspjehom.

### Pojedine veće parcelacije, osnivanje novih ulica

Kako se sastavljanje cjelovite regulatorne osnove grada nije uspjelo realizirati, za međuratno je urbano širenje Vukovara ostalo karakteristično parcijalno projektiranje pojedinačnih četvrti ili ulica. Kraj Prvog svjetskog rata

<sup>50</sup> Arhivska građa GPV – a, knjiga sjedničkih zapisnika od 26. III. 1934. do 16. VIII. 1936., sjednica od 27. 09. 1934., str. 96., br. zapisnika 138/1934., isto i u \*\*\* "Sjednica gradskog zastupstva", *Sremske novine*, 1934., 39 (29. 09. 1934.), 1.

<sup>51</sup> Arhivska građa GPV – a, knjiga sjedničkih zapisnika od 26. III. 1934. do 16. VIII. 1936., sjednica od 28. 12. 1934., str. 148-150, br. zapisnika 138., isto i u \*\*\* "Sjednica gradskog zastupstva", *Sremske novine*, 1934., 39 (29. 09. 1934.), 1.

<sup>52</sup> Isto.

<sup>53</sup> \*\*\* "Sjednica gradskog zastupstva", *Sremske novine*, 1934., 53 (31. 12. 1934.), 1.: "Poznato je da naš grad još nema građevinskog propisa, te svatko gradi prema svojem ukusu. Predloženo je stoga da se kreira mjesto tehničkog referenta, o čemu će se raspravljati na proćunskoj sjednici."

<sup>54</sup> \*\*\* "Zaključci na sjednici gradskog zastupstva", *Sremske novine*, 1938., 9 (26. 2. 1938.), 1.

grad Vukovar, kao i ostala mjesta u Hrvatskoj, dočekuje s velikim manjkom potrebnih stambenih prostora. Zabrana gradnje tijekom rata građevinsku je djelatnost svela na razinu blizu nule, dok se porast stanovništva useljavanjem nastavio, doduše manjim intenzitetom od prijeratnog. Već se početkom 1919. javlja problem velikog nedostatka stambenih prostora, osobito za invalide koji su se vratili iz rata.<sup>55</sup> Vukovarsko je poglavarstvo stoga u veljači 1919. godine dalo izraditi osnovu za parcelaciju Sajmišta, zemljišta na rubu Starog Vukovara ...”gdje se imadu izgraditi škole, činovnički i radnički stanovi, te druge zgrade.”<sup>56</sup> Dobivene parcele u novoj četvrti bilo je zabranjeno prodavati, čime se nastojao spriječiti gubitak kuća zaduživanjem radnika. Svaka kuća uz sebe je trebala imati i vrt – očito je kako suvremeni pogledi na gradogradnju, vrlo visokog standarda, počinju prodirati i u Vukovar. Novo je naselje projektirano sa svim potrebnim sadržajima, poput maloga grada – s posebnim parkom i tržnicom.<sup>57</sup> Nažalost, ne spominje se autor ovoga projekta.

Osim Sajmišta, neposredno po završetku rata, isparceliran je i Čvorkovac, dio Vukovara južno od puta koji vodi prema Iloku. Zemljište na njemu dijeli se ratnim invalidima, s tim da je bilo predviđeno da im se dodatno novčano pomogne kako bi si mogli podići kuće.<sup>58</sup>

Osim cijelih četvrti, projektiraju se i brojne pojedinačne nove ulice. Najznačajnija novostvorena ulica u međuratnom Vukovaru bila je tzv. Nova ulica, paralelna s glavnom ulicom Novog Vukovara – Županijskom. Zasnovana je 1921. godine po geodetu Franji Türku.<sup>59</sup> Teško je reći da li Türk zasniva cijelu ulicu, ili samo prvi njezin dio bliže centru, ili joj možda određuje osnovne parametre. Naime, ulica se parcijalno produžavala. Prvi dio, od Vuke do Vlastelinskog prolaza nastaje u periodu 1921. – 1924., potom je projektiran dio od Vlastelinskog prolaza do Bakačeve ulice.<sup>60</sup> Projekt trećeg dijela Nove ulice, od Bakačeve do Gundulićeve izrađuje ing. Fran Funtak.<sup>61</sup> Nova ulica postaje jednim od glavnih i stambenih i industrijskih prostora grada Vukovara. Oko nje i prema Dunavu i prema Vuki pružit će se cijeli niz novih manjih ulica.

<sup>55</sup> \*\*\* ”Pitanje stanova u Vukovaru”, *Novo doba*, 1919., 15 (6. 2. 1919.), 2.

<sup>56</sup> \*\*\* ”Parcelacija gradilišta na Sajmištu”, *Novo doba*, 1919., 19 (15. 2. 1919.) 2.

<sup>57</sup> \*\*\* ”Parcelacija gradilišta na Sajmištu”, *Novo doba*, 1919., 19 (15. 2. 1919.) 2.

<sup>58</sup> \*\*\* ”Sjednica trgovišnog zastupstva”, *Novo doba*, 1919., 21 (20.2.1919.), 1.

<sup>59</sup> Karač, ”Vukovar”, 293

<sup>60</sup> \*\*\* ”Pregled rada gradskog zastupstva u minuloj godini”, *Srijemski Hrvat*, 1924., 3 (19.1.1924.), 1.

<sup>61</sup> \*\*\* ”Izgradnja nove ulice”, *Vukovarski glasnik*, 1928., 3 (2. 6. 1928.), 3-4.: ”Izveštene smo da je gradsko poglavarstvo u izvršivanju zaključka gradskog zastupstva već predalo tehnički nadzor i profiliranje te nove ulice g. ing. Franu Funtaku, koji će sa tehničkim radnjama narednog tjedna započeti tako da će i zemljoradnje kao i pločnici do jeseni gotovi biti.”

### Stvaranje mjesta kontraktualnog tehničkog referenta 1934. - 1935.

Nakon dovršenja regulatorne osnove grada, odlučeno je, krajem 1934. godine, na osnovi preporuka zagrebačke Banske uprave, osnovati zanimanje kontraktualnog tehničkog referenta, kakvog su sva ostala veća mjesta u okoliću, poput Vinkovaca i Osijeka, već imala. Osnivanjem ovog zanimanja htio se institucionalizirati nadzor nad svim vrstama građevinskih radova u gradu.<sup>62</sup> Stvaranje stalnog mjesta gradskog inženjera, uobičajeno u ostalim mjestima, za Vukovar je bilo nemoguće, jer su nedostajala potrebna sredstva, prostorije, te projektantski alati.<sup>63</sup> Na mjesto kontraktualnog tehničkog referenta postavlja se u lipnju 1936. inženjer Fran Funtak, najznačajniji projektant međuratnog Vukovara koji, kako govore spisi Gradskog poglavarstva *"poznaje naš grad skroz i skroz, koji je i dosele sve tehničke poslove grada obavljao"*.<sup>64</sup>

Tehnički referent imao je ulogu neke vrste glavnog urbanista grada. Uz nadzor nad redovitim održavanjem postojećih gradskih objekata i cesta, obavljanje svih vanjskih putovanja, te nadzor *"kod svih novogradnja, adaptacija i popravaka"*, morao je izrađivati i operete za nove objekte i ceste, kao i situacijske nacрте novih ulica ili nastavke postojećih.<sup>65</sup> U njegove poslove nisu spadali geometarski radovi, te izrada regulacijske osnove grada. Već izrađene karte Vukovara u mjerilima 1:5.000, 1:10.000 i 1:25.000 Fran Funtak je po ugovoru trebao ustupiti gradu po 50% nižoj cijeni.<sup>66</sup> Spomenute poslove obavljao je za paušalni honorar od 1700 dinara.

Kako grad nije raspolagao potrebnim prostorom za smještaj inženjerskog ureda, poslove tehničkog referenta Funtak je obavljao u vlastitim uredskim prostorijama smještenim u obiteljskoj kući u Županijskoj ulici u Vukovaru. Na istom se položaju zadržao sve do 1945. godine, do kada je i postojala funkcija kontraktualnog tehničkog referenta.

### Stvaranje industrijske zone u Novom Vukovaru

Nakon oslobođenja od Turaka Vukovar se razvija kao grad s dva dijela – Starim Vukovarom, smještenim u "Srijemu", dakle južno od rijeke Vuke i "slavonskim" Novim Vukovarom, sjeverno od iste rijeke. Novi se Vukovar nije mogao razvijati tako snažno kao Stari sve do dvadesetih godina 20. sto-

<sup>62</sup> \*\*\* "Sjednica gradskog zastupstva", *Sremske novine*, 1934., 53 (31. 12. 1934.), 1.

<sup>63</sup> Arhivska građa GPV – a, Spremište NSK u Zagrebu, br. 113/1936., dopis na Bansku upravu u Zagrebu.

<sup>64</sup> Arhivska građa GPV – a, Spremište NSK u Zagrebu, br. 113/1936., dopis na Bansku upravu u Zagrebu.

<sup>65</sup> Arhivska građa GPV – a, br. 7927, 1. 4. 1936., ugovor Frana Funtaka i gradske općine o njegovoj kontraktualnoj službi kod gradskog poglavarstva.

<sup>66</sup> Arhivska građa GPV – a, br. 7927, 1. 4. 1936., ugovor Frana Funtaka i gradske općine o njegovoj kontraktualnoj službi kod gradskog poglavarstva.

ljeća zbog specifičnih vlasničkih odnosa nad zemljištem u njemu. U središtu ove četvrti nalazi se, naime, dvorac grofova Eltz, oko kojega se prostiralo imanje istog vlastelinstva, koje je onemogućavalo urbanizaciju prostora u neposrednoj blizini centra grada. Osim vlasničkih odnosa i nizina tla neprestano plavljenog od rijeke Vuke, sprječavala je veću izgradnju u Novom Vukovaru. Zbog toga se stambena izgradnja na tom prostoru sve do 1919. ograničila gotovo u cijelosti na jednu ulicu – Strossmayerovu i Županijsku u njezinom produžetku, koja je povezivala centar grada s dvorcem, i dalje cestom prema Osijeku.

Po raspadu Austro – ugarske položaj vlastelinstva Eltz bitno se mijenja. Dio zemljišta Eltzovi su morali prodati državi u fond za agrarnu reformu, a dio su prodali ili poklonili vukovarskom Gradskom poglavarstvu.<sup>67</sup> Upravo na tom zemljištu, koje je okruživalo spomenutu Strossmayerovu i njoj u produžetku Županijsku ulicu, između Vuke i Dunava razvijaju se nove gradske četvrti. Međutim, ovaj hendikep u razvoju Novog Vukovara nije se mogao tako brzo nadoknaditi, što je jasno i iz popisa od 1931. godine, kada od ukupno 2057 zgrada za stanovanje nalazimo samo 373 u Novom, a preostalih 1684 u Starom Vukovaru.<sup>68</sup> Slabija urbanizacija ovog dijela grada, privukla je, međutim, industriju. Kako se upravo u Novom Vukovaru nalazila i nova gradska luka i carinarnica, te željeznički kolodvor, a i blizina vrlo prometne ceste prema Osijeku vršila je pozitivan utjecaj, a kako se gradsko stanovništvo snažno opiralo izgradnji industrijskih postrojenja u centru grada (zbog buke i zagađivanja), Novi Vukovar, točnije rečeno njegovi rubni dijelovi prema Borovu i Osijeku, pretvaraju se u međuraću u neku vrstu industrijske četvrti grada.<sup>69</sup> I iz popisa stanovništva 1931. godine, tendencija pretvaranja dijelova Novog Vukovara u industrijsku zonu jasno je uočljiva. Indikativno je da u kategoriji *ostalih zgrada* od njih ukupno 48 u cijelom Vukovaru, čak 40 otpada na Novi Vukovar.<sup>70</sup> Naravno, ta kategorija nije obuhvaćala samo industrijska postrojenja, već sigurno i gospodarske zgrade Eltzovog vlastelinstva, te upravne zgrade županije, kotara, suda itd., koncentrirane uglavnom u Novom Vukovaru. Bez obzira na spomenute činjenice, veći dio od spomenutih 40 objekata ipak se odnosio na razne industrijske i gospodarske zgrade. Prevedeno u jezik postotaka u Novom Vukovaru nalazilo se samo 18% stambenog fonda grada, ali zato čak 83% *ostalih* objekata, gospodarske, industrijske i upravne namjene.

Razvoj Novog Vukovara, osobito Priljeva kao industrijske zone, započeo je još prije Prvog svjetskog rata, izgradnjom prvog industrijskog kompleksa u Vukovaru u pravom smislu te riječi – kudeljare. Izgrađena je na

<sup>67</sup> Crlenjak, *Razvitak*, 93

<sup>68</sup> \*\*\* "Vukovar ima 10.860 stanovnika", *Sremske novine*, 1931., 21 (29. 5. 1931.), 1.

<sup>69</sup> Proces pretvaranja Novog Vukovara u industrijsku zonu grada počeo je već prije Prvog svjetskog rata, izgradnjom kudeljare i elektrane na Priljevu 1905. – 09.

<sup>70</sup> \*\*\* "Vukovar ima 10.860 stanovnika", *Sremske novine*, 1931., 21 (29. 5. 1931.), 1.

zemljištu vukovarskog vlastelinstva kao zajednička investicija Eltzovih i tvornice konoplje Hungaria iz Novog Vrbasa u Bačkoj 1905. godine. Uz kudelarju je ubrzo izgrađena i električna centrala, koja je namirivala potrebe ne samo industrijskog postrojenja, već i cijelog grada, omogućivši rani početak elektrifikacije Vukovara.

U uvjetima kada je nakon utemeljenja Kraljevine SHS nestalo velike konkurencije ranijih industrijskih centara Monarhije, vrata razvitku domaće industrijske proizvodnje postaju i u Vukovaru širom otvorena, čemu je osobito pridonijela sirovinska baza plodne zemlje sela koja su okruživala Vukovar. Prerađivačka industrija koja se naglo razvija uglavnom se koncentrira na Priljevu ili u Novoj ulici. Već 1920. godine tvrtka Bier i sinovi zatražila je od Gradskog poglavarstva da joj se proda zemljište za izgradnju tvornice žeste. Usprkos protivljenju dijela stanovnika Priljeva, koje je time gubilo svoje ledine za ispašu stoke, zemlja im je prodana.<sup>71</sup> Tom prilikom je zastupnik Stjepan Supanc predložio *”da se Priljevo odredi kao tvornička četvrt, jer drugog mjesta za to neima”*.<sup>72</sup> Supancov će se prijedlog ostvariti spontano - nikakva definitivna odluka Gradskog zastupstva s tim u vezi nije donesena. U Novu ulicu dvadesetih se smješta tvornica keramičkih pločica Ljudeviz Wilhem i drug – Vulkan,<sup>73</sup> a svoju podružnicu utemeljuje i čehoslovačka tvornica strojeva Wichterle & Kovářik (tvrtka Kuneš, Staniček i drug), te niz drugih manjih postrojenja.

Razvoj ovog dijela grada nastavio se i dapače ubrzao tridesetih godina, kada Vukovar, usprkos gospodarskoj krizi, nakon ulaska stranog kapitala u privredu, doživljava vrhunac svoje industrijalizacije. Gradi se prvo tvornica čarapa Stolin, potom tvornica frotirske robe Müller, da bi naposljetku na rubu grada bio izgrađen i najveći industrijski pogon sagrađen stranom investicijom u Kraljevini Jugoslaviji uopće – tvornica obuće Bata iz Zlina u Češkoj. Izgradnja ovoga kompleksa dovest će do konačne preobrazbe Novog Vukovara, čiji se zapadni dio - Priljevo, na putu prema Osijeku, tijekom dvadesetih i tridesetih godina definitivno pretvara u vukovarsku industrijsku četvrt.

Kako ga naseljavaju uglavnom ljudi sa sela zaposleni u spomenutim tvornicama, nevelikih materijalnih mogućnosti Priljevo vizualno asocira mnogo više na kakvo ruralno naselje negoli na grad.<sup>74</sup> Kao svaka slična pri-

<sup>71</sup> Arhivska građa GPV – a, Knjiga zapisnika sjednica Trgovišnog-gradskog zastupstva 1914. – 1922., sjednica od 24. 4. 1920., br. 30., str. 475

<sup>72</sup> Arhivska građa GPV – a, Knjiga zapisnika sjednica Trgovišnog-gradskog zastupstva 1914. – 1922., sjednica od 24. 4. 1920., br. 30., str. 475

<sup>73</sup> Josip Ajetić, *”Naš komunalni problem”*, *Slobodno slovo*, 1935., 55 (25. 12. 1935.), 6-7.

<sup>74</sup> Što je primijećeno već od ondašnjeg novinstva, *”Kada neki stranac ulazi u Vukovar, on prolazeći Priljevom misli da se nalazi u kakvom zapuštenom selu do Vukovara” \*\*\** *”Priljevo u svome refleksu – Malaria, prašina, blato, tmica”*, *Slobodno slovo*, 1935., 35 (10. 8. 1935.), 5.

gradska industrijska četvrt Priljevo se suočavalo s mnogobrojnim problemima – potpuno neregulirane izgradnje, neurednih ulica, bez pločnika i samo s dijelom riješenom električnom rasvjetom.<sup>75</sup>

### Komunalna infrastruktura

Ulaganja u poboljšanje i izgradnju komunalne infrastrukture u Vukovaru su u međuraću bila znatna. Među prvim je potezima tijekom dvadesetih godina bilo asfaltiranje grada, započeto još prije Prvog svjetskog rata. Zahvat je bio nuždan kako bi se izbjegla prašina tijekom ljeta i blato zimi, a u uvjetima sve gušćeg prometa u gradu. Asfaltiranje je obavila tvrtka Antuna Resa iz Zagreba, prema nacrtima domaćeg inženjera Frana Funtaka.<sup>76</sup>

Među najvećim je urbanim problemima grada bila i preopterećenost glavne vukovarske ulice prometom. Vukovar se tada nalazio na jednom od glavnih putova u državi. Cesta kroz Posavinu, naravno još nije postojala, pa je sav kolni promet koji je išao iz zapadnih dijelova zemlje, iz Zagreba i Osijeka za Srijem i dalje za Beograd i Novi Sad prolazio kroz Vukovar. Kako je preko Vuke vodio samo jedan kolni most, gustoća prometa kroz užu centar Vukovara postala je tijekom tridesetih godina neizdrživa. Već se u drugoj polovini dvadesetih javlja inicijativa o izgradnji drugog velikog kolnog mosta u centru grada, koji bi povezivao spomenutu Novu ulicu, najveću novoosnovanu ulicu Novog Vukovara s trgom kod radničkog doma, čime bi se Strossmayerova znatno rasteretila. I projekti za novi most su bili izrađeni, no do njegove realizacije nije došlo uslijed nedostatka sredstava.<sup>77</sup> Planirano je i probijanje nove ulice, koja bi išla od Uboškog doma, kroz Gundulićevu, pa preko mosta kroz Frankopansku i Zrinsku ulicu, što je onemogućeno nepopustljivošću obitelji Paunović koja nije htjela prodati svoje zemljište gradskom poglavarstvu, tako da spomenuti cestovni pravac nije mogao biti realiziran.<sup>78</sup> Kada je u proljeće 1934. Vukina bujica porušila stari barokni most u centru grada,<sup>79</sup> morala su se uložiti znatna sredstva u izgradnju novog mosta na istom mjestu, tako da je u cijelosti otpala mogućnost izgradnje mosta na kraju Nove ulice.

Tijekom dvadesetih godina izgrađena je i vodovodna mreža u Vukovaru, te završena elektrifikacija grada.<sup>80</sup>

<sup>75</sup> \*\*\* "Priljevo u svome refleksu – Malarija, prašina, blato, tmica", *Slobodno slovo*, 1935., 35 (10. 8. 1935.), 5.

<sup>76</sup> Arhivska grada GPV-a, spremište NSK, Zagreb, bb; Karač, "Arhitektura", 46 - 47.

<sup>77</sup> Projekte je izradio ing. Fran Funtak HDA, DAOS, Fond br. 855, ZZRRV, Kutija br. 40., god. 1928., Tekući spisi, br. spisa 581 od 20. 12. 1927.

<sup>78</sup> \*\*\* "Glavna je ulica preuska za svoj promet", *Sremske novine*, 1938., 32 (6. 8. 1938.), 3.

<sup>79</sup> \*\*\* "Katastrofalan porast Vuke", *Sremske novine*, 1932., 14 (8. 4. 1932.), 1.

<sup>80</sup> Karač, "Arhitektura", 46 - 47.



## Trgovi i zelene površine

Velik broj parkova i zelenih površina karakterističnih za urbani razvitak međuraća drugih, većih, urbanih centara, u Vukovaru se nije mogao realizirati, ponajprije zbog neriješenog pitanja regulacijske osnove grada. Jedini novi gradski trg - park oblikovao se na uskom potezu od Županijske do Nove ulice u Novom Vukovaru, kod današnje vukovarske bolnice. Postojao je prijedlog kako bi se i široka glavna ulica u Novom Vukovaru, današnja Županijska zasadila cvjetnjacima i tako pretvorila u neku vrstu parkovne zone.<sup>81</sup>

## Zaštita urbane cjeline

Svaki urbani razvitak sa sobom nosi nužno i uništenje djela starijeg graditeljskog naslijeđa. Stoga se, govoreći o vukovarskoj arhitekturi međuraća, nužno postavlja pitanje jesu li se javljali pokušaji zaštite stare gradske jezgre. Organizirane zaštite, naravno, nije bilo, a ni u spisima Gradskog poglavarstva ne nalazimo svjedočanstva o pokušajima čuvanja ni pojedinačnih objekata. Međutim, 1930. godine, pokrenuta je od strane Gradskog poglavarstva inicijativa o osnivanju Društva za poljepšavanje Vukovara.<sup>82</sup> Čini se da ova ideja nije realizirana, budući da se ponovno, 1938. godine, preko domaćeg tiska, potiče osnivanje sličnog društva. Ono se trebalo baviti zaštitom historijskih spomenika, ali i brinuti o daljnjem razvitku grada, kako bi se on razvijao što više po estetskim načelima.<sup>83</sup> U ovoj vijesti nalazimo prve tragove svijesti o potrebi očuvanja ambijentalne vrijednosti grada – prve pokušaje da se stare i vrijedne građevine zaštite. U trenutku kada se društvo pokušava oformiti historijska jezgra Vukovara već je dobrim djelom promijenila svoj izgled. I sam uži povijesni centar s nizom zgrada s arkadama dobio je niz modernih, secesijskih, art-deco i modernističkih interpolacija (kuća Tachtler,

<sup>81</sup> \*\*\* "Jedan važan problem", *Sremske novine*, 1938., 30 (23. 7. 1938.), 1.

<sup>82</sup> Arhivska građa GPV – a, Zapisnici sjednica Gradskog poglavarstva, Vukovar, od 1. 7. 1928. do 11. 8. 1931., knjiga br. 23, sjednica održana 21. 5. 1930., br. 124/1930., str. 315; "Građevni odbor predlaže da bi se u gradu Vukovaru snovalo poput u drugim gradovima društvo za poljepšavanje grada, koje bi ujedno imalo i zadaću da radi nadzor i nad čuvanjem javnih nasada, pošto gradu neprestano stižu prijave da obijestna mladež pravi štete po nasadama i na drugim gradskim objektima. U tu svrhu bi se imala zatražiti pravila takvih društava od pojedinih gradova."

<sup>83</sup> \*\*\* "U Vukovaru bi trebalo osnovati društvo za poljepšanje grada", *Sremske novine*, 1938., 19 (7. 5. 1938.), 4.

"Među stvari o kojima bi mi, Vukovarci, ako nam je na srcu budućnost našega grada, trebali ozbiljno povesti računa, spadao bi svakako i osnutak jednoga društva za poljepšavanje Vukovara, koje bi po ugledu na ostala naprednija mjesta moglo preuzeti na sebe i dužnost čuvanja brojnih historijskih spomenika, koji su bilo u kakvoj vezi s prošlošću Vukovara, a kojih sve više i više nestaje, te će ih – ostave li se bez pažnje – sigurno jednom sasvim nestati. Uz to bi još bila dužnost takvoga društva, da u vezi s daljnjom izgradnjom Vukovara, koja se posljednjih godina provodi, hvala Bogu, ubrzanim tempom, nastoji, da taj budući Vukovar dobije ne samo ljepši izgled, nego da ni cijeli grad radi toga ne izgubi svoj karakteristični stil..."

nadogradnja kuće Smilje Tomašević – Paunović, Batina prodavaonica, itd.) koje nisu pretjerano marile za urbani kontekst u koji sjedaju. Naravno, ovakva situacija proizlazi iz činjenice kako je organizirana zaštita spomenika kulture u Hrvatskoj još uvijek bila u povojima, osobito zaštita urbanih cjelina, pa se ni od Vukovaraca nije moglo očekivati više. Sama činjenica da se u ovako malom gradu javlja inicijativa o čuvanju ambijentalnih posebnosti grada, jasno govori o visokoj urbanoj svijesti ondašnjih Vukovaraca.

## Projektanti

Ne možemo se zadržati samo na podacima što se gradi, već radi cjelovitosti obrade problematike, na kraju valja ukratko dodati i tko sve gradi, točnije rečeno, projektira. Početkom dvadesetih u Vukovaru je djelovao samo jedan građevinski inženjer – Fran Funtak, đak budimpeštanske Politehnike, koji je u vremenu od 1910. do 1922. projektirao gotovo svaku značajniju građevinu u gradu. Dvadesete godine donose, međutim promjene i stvaranje velike konkurencije na polju projektiranja visokogradnji. Vukovar dobiva još jednog građevinskog inženjera Otta Stubenvolla, đaka tada vrlo ugledne Politehnike u Karlsruheu. Usprkos završenom studiju, Stubenvoll nije projektirao mnogo. Kao suvlasnik tvrtke Josip Banheyer i sin s Lujom Karlovskym prepustio je svome kolegi projektantske poslove. Osim njih dvojice inženjer, ali ne građevinski nego geodetski, bio je Fran Türk, koji se isto tako nije bavio projektiranjem građevina, ali koji je, kako smo vidjeli, odigrao ključnu ulogu u sastavljanju regulacijskih planova grada i pojedinih ulica u njemu.

Po kvaliteti izvedbe dostižu Funtaka, a od druge polovine dvadesetih i prestižu, Emil Gölis i spomenuti Luj Karlovsky, obojica graditelji. Gölisa je završio graditeljsku školu u Zagrebu<sup>84</sup>, dok za Karlovskog ostaje nepoznato mjesto školovanja.

Osim spomenutih inženjera i majstora graditelja s visokih ili viših škola, u gradu je djelovao veliki broj ispitanih zidarskih majstora. Prema popisu iz 1931. u Vukovaru ih je djelovalo ukupno 5 i to Josip Kundl, Ivan Fišer, Martin Menges, Hinko Degen (stariji), Franjo Treml, te dva ispitana tesarska majstora, koja su također projektirali: Hinko Degen i Antun Kettenbach.<sup>85</sup> I jednima i drugima ovlaštenje za djelovanje dalo je *Ispitujuće povjerenstvo za osposobljenje majstora zidara, klesara i tesara u Vukovaru*, na čijem se čelu nalazio Fran Funtak.<sup>86</sup> Popis iz 1931. godine, možemo proširiti još nizom drugih zidarskih majstora, na osnovi njihovih potpisa na projektima sačuvanim

<sup>84</sup> Crlenjak, *Razvitak*, 98.

<sup>85</sup> Arhivska grada GPV – a, br. I – 1070., 4. 2. 1932.

<sup>86</sup> \*\*\*\*"Imenovanje ispitnog povjerenstva za osposobljenje majstora zidara, klesara i tesara za županiju Srijemsku u Vukovaru", *Srbija*, 1921., 4 (12. 1. 1921.), 2.; uz Funtaka članovi ovoga povjerenstva bili su i ing. Milan Cvejić, šef građ. Sekcije u Rumi, te ing. Šimun Jakubin, inženjer kod građevinske sekcije u Vukovaru.

u arhivu Gradskog poglavarstva u vukovarskom Gradskom muzeju. Tako još nalazimo imena Ignjata Bebića, Steve Čarubdića, Đure Karača, Mije Kereka, Josipa Schmidta i mnogih drugih.<sup>87</sup>

Majstori zidari u međuratnoj su Hrvatskoj imali iste one ovlasti u gradnji, kao i prije Prvog svjetskog rata.<sup>88</sup> Sudeći po projektnoj dokumentaciji vukovarskog gradskog poglavarstva projektirali su, u skladu sa svojim ovlastima, uglavnom manje objekte, osobito manje stambene građevine – s jednom sobom i jednom pomoćnom prostorijom, te razne gospodarske objekte – svinjce, štale, kačare, itd.

## Zaključak

Urbani razvitak međuratnog Vukovara obilježen je velikim oscilacijama u obujmu građevinske djelatnosti u pojedinim godištim. Ovisno o gospodarskoj situaciji u gradu i državi građevinska aktivnost raste, odnosno pada. U gradu se u tom vremenu izvodi niz značajnih komunalnih zahvata – dovršava elektrifikacija, asfaltiranje, gradi se novi most u centru. Pokušaj izrade regulacijske osnove, potrebne za pravilno širenje grada, pokazalo se tijekom dvadesetih nemogućim zbog nedostatka sredstava. Konačno pak izrađena regulatorna osnova iz 1934. sadržavala je samo osnovna načela po kojima je grad trebao rasti.

Vukovar se u tom periodu razvija u snažan industrijski centar. Industrija se koncentrira uglavnom u Novom Vukovaru, na ranijim zemljištima Eltzova vlastelinstva, oduzetih ili poklonjenih gradu. Tijekom dvadesetih podiže se niz industrijskih postrojenja domaćim kapitalom (Tvornica žeste, tvornica keramičkih pločica Ljudevit Wilhelm i drug, itd.), dok tridesete godine obilježava ulazak stranog kapitala – češkog ("Stolin" i "Bata") i njemačkog ("Müller"). Glavni projektant Vukovara u međuraću je Fran Funtak. Za urbani razvitak grada bitan je i Fran Türk, geometar, koji je sastavio ili sudjelovao u sastavljanju projekata za veliki broj ulica.

<sup>87</sup> Karač, "Arhitektura", 52 - 53.

<sup>88</sup> Banska naredba od 22. 12. 1886., br. 21620, još uvijek je važila. Prema njoj "Majstor zidar ovlašten je izvađati svake vrste zemnih, zidarskih i namještajnih radnja, a osim toga ovlašten je bez uticaja majstora graditelja pod vlastitom odgovornošću graditi kuće i gospodarske zgrade jednostavne konstrukcije i obavljati svekolike radnje skopčane s ovom radnjom." Arhivska građa GPV – a, br. I – 5164, 25. 5. 1934.

## Dodaci

### I. Statistički podaci o građevinskoj aktivnosti po pojedinim godištima:

#### 1920.<sup>89</sup>

34 izdane građevne dozvole  
6 novih stambenih objekata  
2 dogradnje  
9 pregradnji  
7 adaptacija  
10 gospodarskih zgrada

#### 1922.<sup>90</sup>

76 izdanih građevnih dozvola  
52 novogradnje  
14 prigradnji  
10 pregradnji

#### 1924.<sup>91</sup>

69 izdanih građevnih dozvola

#### 1928.<sup>92</sup>

101 izdana građevna dozvola  
51 za stambene – od toga 50 prizemnica i 1 jednokatnica;  
30 stambenih zgrada izvedeno je s jednom sobom i kuhinjom, a  
ostalih 21 s po dvije do tri sobe s nusprostorijama  
50 za gospodarske

#### 1929.<sup>93</sup>

55 izdanih građevnih dozvola  
28 stambenih – 1 jednokatnica, 27 manjih, većinom s jednom  
do 2 sobe i nusprostorijom

---

<sup>89</sup> GPV br. 10255, 1. 12. 1920., odgovor na upit Građevinske direkcije Novi Sad.

<sup>90</sup> GPV br. 2286, 12. 3. 1924., dopis na Statistički zavod u Zagrebu.

<sup>91</sup> GPV br. 2186/1925 od 289. 1925. na Statistički ured u Zagrebu.

<sup>92</sup> \*\*\* "Građevna djelatnost u Vukovaru godine 1928.-1929.", *Sremske novine*, 1929., 4 (23. 8. 1929.), 3.

<sup>93</sup> \*\*\* "Građevna djelatnost u prošloj godini", *Sremske novine*, 1930., 4 (24. 1. 1930.), 3.

26 dozvola – za manje dogradnje, adaptacije i manje gospodarske zgrade

**1930.**<sup>94</sup>

37 građevnih dozvola

14 novih zgrada, manjeg oblika, uglavnom soba i kuhinja

5 gospodarskih zgrada

2 tvornice

16 adaptacija

**1931.**<sup>95</sup>

25 izdanih građevnih dozvola

11 za novogradnje

**1934.**<sup>96</sup>

51 izdana građevna dozvola - dijelom novogradnje, dijelom pregradnje, dijelom adaptacije

**1935.**<sup>97</sup>

78 izdanih građevnih dozvola

**1936.**<sup>98</sup>

101 izdana građevna dozvola

**1937.**<sup>99</sup>

106 izdanih građevnih dozvola

37 za nove stambene zgrade

---

<sup>94</sup> \*\*\* "Građevna djelatnost u prošloj godini", *Sremske novine*, 1931., 2 (16. 1. 1931.), 2.

<sup>95</sup> \*\*\* "Slaba građevna djelatnost lanjske godine u Vukovaru", *Sremske novine*, 1932., 8 (26. 2. 1932.), 2.

<sup>96</sup> \*\*\* "Izvještaj o poslovanju gradske uprave u godini 1934.", *Sremske novine*, 1935., 16 (20. 4. 1935.), 5.

<sup>97</sup> \*\*\* "Bautätigkeit in Vukovar", *Christliche Volkszeitung*, 1936., 9 (27. 2. 1936.), 3.

<sup>98</sup> \*\*\* "Građevna djelatnost u prošloj godini", *Sremske novine*, 1938., 3 (15. 1. 1938.), 3.

<sup>99</sup> \*\*\* "Građevna djelatnost u prošloj godini", *Sremske novine*, 1938., 3 (15. 1. 1938.), 3.

**1938.**<sup>100</sup>

86 izdanih građevnih dozvola  
41 za stambene objekte

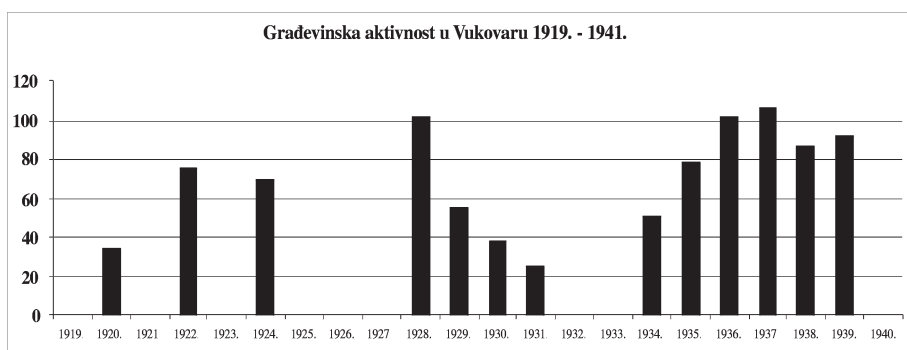
**1939.**<sup>101</sup>

92 izdane građevne dozvole  
GPV br. 7927, 1. 4. 1936., ugovor Frana Funtaka i gradske općine o  
njegovoj kontraktualnoj službi kod gradskog poglavarstva

## II. Grafikoni

*\*izvori podataka na osnovi kojih su izrađeni grafikoni navedeni su u  
"Dodatku I"*

### Grafikon 1.

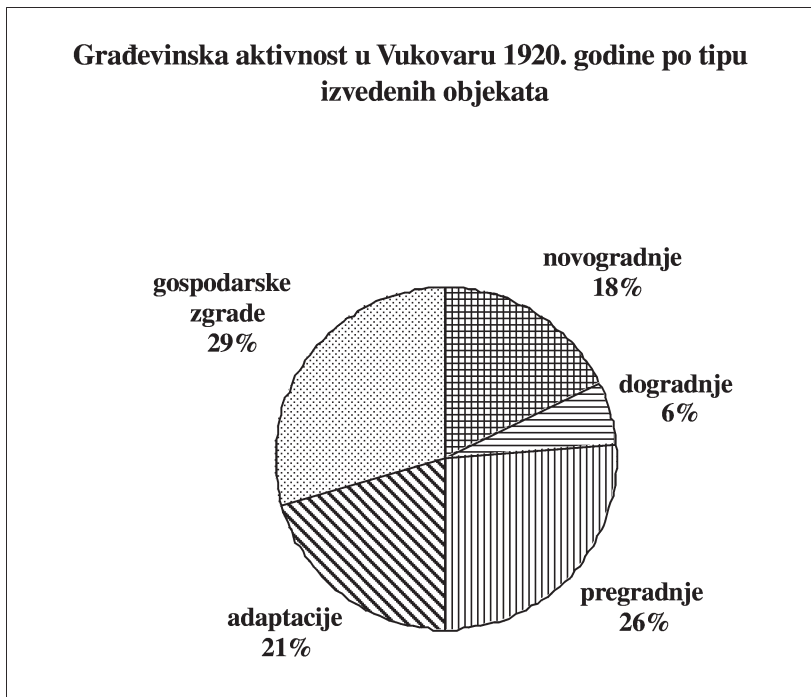


<sup>100</sup> \*\*\* "Slaba građevna djelatnost", *Sremske novine*, 1938., 3 (21. 1. 1939.), 3.

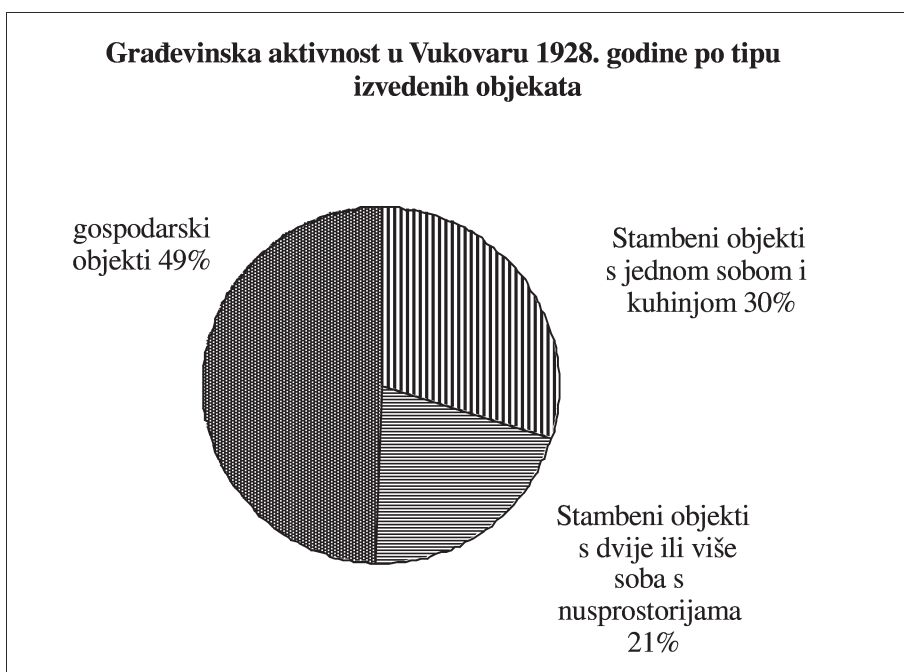
<sup>101</sup> GPV, br. 2117/1940., od 26.2. 1940, dopis na Statistički ured u Zagrebu.

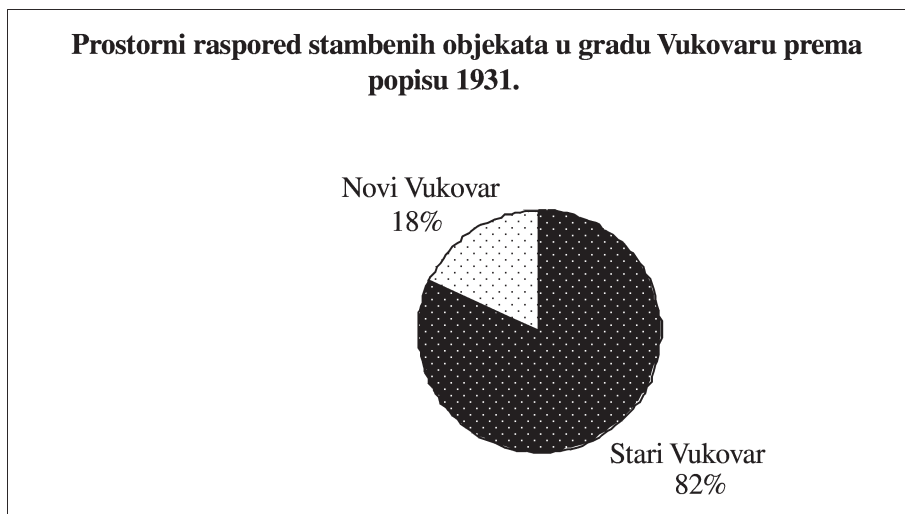
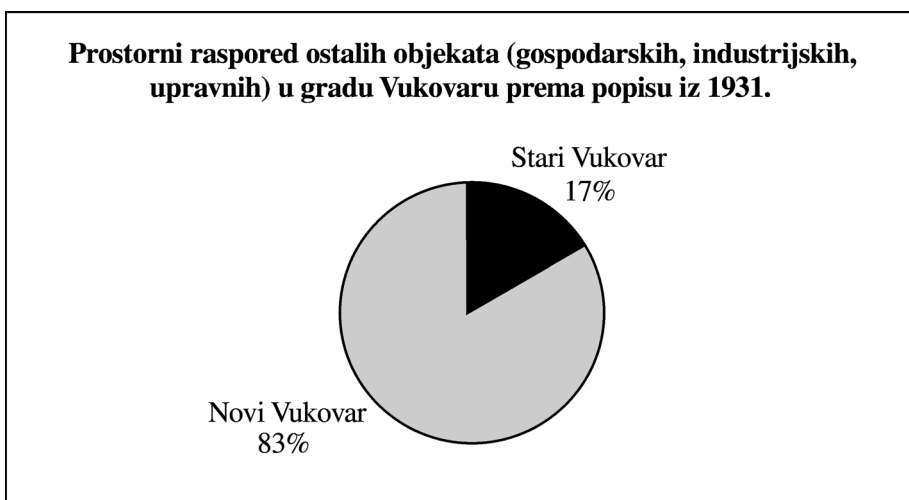


Grafikon 2.



Grafikon 3.



**Grafikon 4.****Grafikon 5.**

## III. Slike



**Slika 1:** Karikatura iz vukovarskog humorističnog časopisa *Kišobran* "Vukovar za 500 godina", jasno pokazuje ambiciozna predviđanja prve polovine dvadesetih o daljnjem urbanom razvitku grada

Porijeklo reprodukcije: \*\*\*, "Vukovar za 500 godina", *Kišobran*, 1924., 39 (20. 9. 1924.), 2.



**Slika 2:** Priljevo, sredinom tridesetih. Industrijska i radnička četvrt međuratnog Vukovara vizualno se nije bitno razlikovala od okolnih sela s nizom ušorenih kuća s ganjcima i velikim dvorištem

Porijeklo reprodukcije: \*\*\*, "Požrtvovnost hrvatske građanske zaštite",  
*Srijemski Hrvat*, 1940., 15-16 (13. 4. 1940.), 2.



**Slika 3:** Centar Vukovara sredinom tridesetih – tipičan srednjoeuropski gradić krivudavih ulica s nizom prizemnica i jednokatnica

Porijeklo reprodukcije: *Zbirka razglednica Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.*

## Summary

### MAIN FEATURES OF VUKOVAR'S URBAN DEVELOPMENT BETWEEN THE TWO WORLD WARS

In the period between the two World Wars the urban tissue of the town of Vukovar marked a relatively fast and significant growth. Still, as in other places, this growth could only go hand in hand with the economic trends then prevalent in the town and the country at large. What was marked as the period of more aggressive economic development – 1920s and the second half of 1930s, was characterized by an intense activity of construction industry, which later subsided and virtually perished during the Great Depression (1931 – 1934). Besides a number of new residential buildings, a significant number of industrial plants and similar production facilities emerged at the time in the new industrial zone on the fringes of the western and northern part of Vukovar (Priljevo and other parts of the so-called New Vukovar).

Despite the aforementioned no significant advances were made at the time in respect of a planned urban development of Vukovar. The first regulatory document stemming from the 1920s was of a completely unofficial character, while the other one, dating from 1934 was too general to be feasible. The town grew on the basis of partial blueprints which only had relevance for individual streets and zones. In the second half of 1930s, there finally came to the establishment of city engineering, whose experts acted as contractual technical managers. This position was filled by Fran Funtak, the most significant project manager in Vukovar in the period between the two Wars.

1920s saw significant investments in the community infrastructure – which was a prerequisite for the establishment of the system of water supply and for the completion of the paving and electrification of the town. During the 1930s this trend in investments slowed down for shortage of funds – still a new bridge was built in the town center, after the old Baroque one had been destroyed in a flood. Towards the end of 1930s a new market place was erected.

(prijevod sažetka: Gabrijela Buljan)

*Key words:* Vukovar, urbanism, regulatory basis, Fran Funtak, Fran Türk, Vladimir Filkuk.